

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDE LİSANS EĞİTİMİ REFORMU, AKADEMİK YÖNETİM VE ÖZLÜK HAKLARI DEĞERLENDİRME RAPORU

1. GİRİŞ VE RAPORUN KAPSAMI

Üniversite Öğretim Elemanları Derneği (ÜNDER) tarafından organize edilen ve Galatasaray Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen stratejik istişare toplantısında; mühendislik (inşaat, makine, kimya, çevre, gıda, endüstri, fizik, gemi inşaatı), tıp ve sağlık bilimleri (üroloji, acil tıp, çocuk cerrahisi, aile hekimliği, fizik tedavi, adli tıp, göğüs hastalıkları), hukuk ve sosyal bilimler (sosyoloji, iktisat, sosyal hizmet, ilahiyat) alanlarından akademisyenlerin yanı sıra mülki idare, sivil havacılık (kaptan pilotaj), adli tıp kurumu temsilcileri ve özel sektör uzmanlarının katılımıyla Türk yükseköğretim sisteminin mevcut durumu mercek altına alınmıştır. Bu rapor, küresel ölçekte yaşanan teknolojik ve sosyolojik dönüşümler ışığında yükseköğretim sistemimizin lisans eğitimi süreleri, mezuniyet sonrası mesleki yetkinlik, milli yayın politikaları, veri güvenliği, akademik yönetim bürokrasisi ve özlük hakları alanlarında ihtiyaç duyduğu yapısal reform politikalarını sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

- **Dönüşen Paradigmalar ve Yapay Zekâ Etkisi:** Yapay zekâ teknolojilerindeki radikal ivmelenme ve küresel ölçekte değişen sosyo-teknik dinamikler, "insan" tanımını, "üniversite" kurumunun varlık sebebini, akademisyenlik rolünü ve geleneksel pedagojik süreçleri köklü bir biçimde dönüştürmektedir.
- **Raporun Temel Çalışma ve Politika Eksenleri:**
 - Lisans eğitim süresinin 4 yıldan 3 yıla indirilmesi teklifinin makro istihdam riskleri ve disiplin bazlı analizi,
 - Mezuniyet sonrası doğrudan yetkilendirme riskleri, Profesyonel Mühendislik (PE) ve kademeli hukuki/klinik süpervizyon modelleri,
 - Uluslararası yayın cenderesi, "Veri Egemenliği ve Milli Güvenlik" riski, "Japonya ve İran Yayın Modelleri",
 - Yapay zekâ çağında yapay zekâ ile üretilen jüri raporları ve tez istismarlarıyla mücadele, "YÖK/Jüri Tabanlı Şeffaf Puanlama Sistemi" ve sözlü sınav mekanizması,
 - Geniş yetkilere sahip rektörlük makamına dayalı yönetim anlayışı yerine üniversite yönetiminin daha katılımcı bir yapıya dönüştürülmesi.

2. LİSANS EĞİTİM SÜRESİNİN REFORMU: 3 YIL VE 4 YIL TARTIŞMASI

2.1. Disiplin Bazlı Değerlendirme ve Alan Analizi

Lisans eğitim süresinin değiştirilmesi hususunda tüm disiplinleri tek tipe zorlayan yeknesak bir yaklaşım sergilenmemeli. Alanların iç dinamikleri, müfredat ağırlıkları, yetkinlik gereklilikleri ve uluslararası geçerlilik standartları doğrultusunda disiplin bazlı bir analizin yapılması zorunludur:

Disiplin / Alan	Lisans Süresi Yaklaşımı ve Gerekçesi
Mühendislik ve Tasarım (İnşaat, Makine, Kimya, Çevre, Gemi İnşa vb.)	• 4 yıllık mevcut sürenin dahi yoğun müfredat ve tasarım tecrübesi gereksinimlerini karşılamada yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir. • Örneğin İnşaat Mühendisliğinde 7 ayrı alt disiplinin (ulaştırma, hidrolik, yapı, geoteknik/zemin, malzeme vb.) bulunması, sürenin azaltılmasını imkânsız kılmaktadır. • Süre 3 yıla indirilecekse, imza yetkisi doğrudan verilmemeli; 1-2 yıllık zorunlu yüksek lisans veya Profesyonel Mühendislik (PE) sınavı ve süpervizyon şartı getirilmelidir.
Sosyal Bilimler ve İktisadi İdari Bilimler	• Mesleki yetkinlikle doğrudan ilgisi bulunmayan seçmeli derslerin (örneğin oryantiring, tenis vb.) ve aşırı teorik yüklerin müfredattan ayıklanması mümkündür. • Müfredatın optimize edilmesi ve AKTS yapısının yeniden kurgulanmasıyla eğitim süresi 3 yıla, hatta 2,5 yıla indirilebilir.
Hukuk	• Müfredatın aşırı yoğunluğu sebebiyle sürenin 3 yıla indirilmesi akademi ve yargı camiasınca reddedilmektedir (YÖK'ün süreyi 5 yıla çıkarma yönündeki geçmiş tasarımları mevcuttur). • Hukuki Gerekçe: Türk hukuku Kara Avrupası hukuk sisteminden mülhem olduğu için, Türkiye'de yeni başlayan bilimsel ve hukuki tartışmalar Avrupa'da yıllar önce tamamlanmıştır. Bu nedenle Türk hukukuna özgü yerel bir konunun WoS/SSCI indeksli uluslararası dergilerde kabul görmesi yapısal olarak imkansızdır.
Tıp ve Sağlık Bilimleri	• Eğitimin süresinden ziyade, klinik uygulama ve vaka tecrübesinin artırılması esastır. • Teorik derslerin ötesinde acil servis tecrübesi, klinik pratik ve usta-çırak ilişkisine dayalı süpervizyon süreçlerinin güçlendirilmesi zaruridir.

2.3. Lise Eğitimi ile Entegrasyon ve Öğrenci Olgunlaşma Süreçleri

- **Lise Eğitim Süresinin Kısaltılması (3 Yıla İndirme):** Üniversite öncesi kademelerdeki zaman israfına dikkat çekilerek, lise eğitiminin gereksiz müfredat yükünden arındırılması ve 3 yıla (veya 2,5 yıla) indirilmesinin temel zaman kaybını ortadan kaldıracağı vurgulanmıştır.

- **Pedagojik ve Sosyolojik Olgunlaşma Krizi:** 18 yaşında üniversiteye adım atan bir bireyin sosyolojik ve psikolojik olgunlaşma sürecini henüz tamamlamadığı gerçeği karşısında, 21 yaşında mezuniyetin mesleki sorumluluk, karar alma kapasitesi ve olgunluk açısından erken kalabileceği ve ciddi hatalara yol açabileceği vurgulanmıştır.
- **Üniversite Kültürü ve Sosyalleşme Erki:** Üniversiteler yalnızca birer diplomalandırma veya ders alma mekânı değildir. Kulüp faaliyetleri, entelektüel etkileşim ve kurumsal kültürün edinilmesi zaman gerektirir. Eğitim süresinin aşırı daraltılması, üniversite kültürünün aktarılmasını engelleyecektir.

3. MESLEKİ YETKİNLİK, AKREDİTASYON VE MEZUNİYET SONRASI DÜZENLEMELER

3.1. Mezuniyet Sonrası Doğrudan İmza Yetkisi ve Süpervizyon Problemi

Üniversiteden mezun olan bireylere herhangi bir mesleki süzgeç, pratik denetim veya usta-çırak kontrolü uygulanmaksızın doğrudan tam yetki ve imza hakkı tanınması toplumsal ve teknik güvenlik riskleri oluşturmaktadır:

1. **Hukuk Alanında Yetkinlik ve Yaş Riski:** Hukuk fakültesinden 22 yaşında mezun olan ve 1 yıllık yüzeysel stajın ardından 24 yaşında Ağır Ceza Mahkemesi hâkimi veya avukatlık yetkisi alan bir bireyin, müebbet hapis cezaları, özgürlüğü kısıtlayıcı kararlar ve yüksek meblağlı uyuşmazlıklarda doğrudan karar verici konumuna geçmesi ciddi bir adaletsizliğe yol açabilir. İhtisaslaşma olmaksızın genel yetkilendirme yapılması vatandaş mağduriyetini artırmaktadır.
2. **Mühendislikte "ABD Profesyonel Mühendislik (PE)" Modeli:** Lisans diplomasını alan bir mühendisin derhal devasa yapı, baraj veya sanayi projelerine imza atabilmesi kamu güvenliği açısından tehlikelidir. ABD örneğinde olduğu gibi, bir mühendisin projelere tek başına imza atabilmesi için en az 5 yıl kıdemli Profesyonel Mühendislerin (PE) yanında çalışması (süpervizyon), referans toplaması ve zorunlu Profesyonel Mühendislik Sınavı'nı (PE Sınavı) geçmesi şart koşulmalıdır.
3. **Tıp ve Sağlık Bilimlerinde Pratik ve Acil Servis Yetkinliği:** Yeterli klinik pratik, vaka ve operasyon tecrübesi olmayan pratisyen hekimlerin veya fizyoterapistlerin doğrudan tam sorumluluk üstlenmesi risk taşır. Acil servislerde yaşanan tecrübesizliklerin önüne geçilmesi amacıyla, mezuniyet sonrası aşamalı yetkilendirme ve uzman nezaretinde (süpervizörlü) çalışma modeli mevzuata dâhil edilmelidir.

3.2. Sanayi Stajı, Uygulamalı Eğitim ve Akreditasyon

Lisans eğitiminde 4 yıllık yapının korunduğu modellerde, 4. yılın veya son iki dönemin 6 aylık kesintisiz ve bütünleşik sanayi/saha stajlarına ayrılması önem arz etmektedir. Öğrencilerin üretim tesislerinde ve sahada uzun süreli çalışarak tecrübe kazanması, üniversite-sanayi iş birliğini kâğıt üzerindeki bir temenni olmaktan çıkarıp işlevsel hale getirecektir. Ayrıca, ders bazlı değil, yetkinlik

ve kazanım tabanlı AKTS/kredi akreditasyon süreçlerinin tüm üniversitelerde zorunlu kılınması gerekmektedir.

3.3. Kurumsal Bürokrasi ve Ders İntibak Engelleri

Üniversitelerin kendi aralarında ve hatta aynı üniversitenin farklı fakülteleri arasında uyguladığı katı bürokratik engeller ve ders kabul etmeme direnişi yükseköğretimin esnekliğini baltalamaktadır.

- Aynı üniversite çatısı altında Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği bölümünün, Teknoloji Fakültesi'nden alınan birebir aynı içerik ve kredideki dersi sırf 1 saatlik yerel kredi veya AKTS farkı gerekçesiyle kabul etmemesi,
- Üniversite senatolarının öğrencilerin erken mezuniyetini önlemek amacıyla yaz okulunu keyfi olarak 3 dersle sınırlandırması, öğrenci hareketliliğini tıkayan bürokratik vesayet örneklerinden biridir.

4. AKADEMİK YÜKSELME, YAYIN POLİTİKALARI VE YAPAY ZEKÂ TEHDİDİ

4.1. Uluslararası Yayın Cenderesi, Veri Güvenliği ve "Japonya/İran Modeli" Önerisi

- **Mevcut Sistemin Mali Cenderesi ve Ulusal Veri Egemenliği Riski:** Akademisyenlerin yükseltme kriterlerini karşılamak adına Web of Science (SCI/SSCI/AHCI) kapsamındaki uluslararası ticari dergilere makale başına £3000 / \$3000 gibi fahiş yayın ücretleri (APC) ödemesi, milli sermayeyi küresel yayın kartellerine aktarmaktadır.
- **İstihbarat, Güvenlik ve Veri Sızıntısı Tehdidi:** Yabancı yayın kartelleri ve uluslararası dergiler, özellikle sosyal ve stratejik bilimlerde yapılan araştırmaların **ham verilerini, anket sonuçlarını, saha istatistiklerini ve hatta ses kayıtlarını** talep etmektedir. Bu durum, stratejik araştırmaların ham verilerinin yurt dışına aktarılmasına ve açık bir **milli güvenlik/istihbarat sızıntısına** yol açmaktadır. Ayrıca Çin gibi aktörlerin Türkiye'deki akademik dergileri satın alma stratejisi izlediği göz önüne alındığında, veri egemenliği kritik bir tehdit alanı olarak öne çıkmaktadır.
- **Milli Yayın Ekosistemi ("Japonya ve İran Modelleri"):**
 - *Japonya Modeli:* Japonya'da en kıymetli yayınlar kendi dilinde Japonca yayınlanır. Üretilen stratejik bilgi ve telif hakları öncelikle ülke içinde tutulmakta, uluslararası dergilere bilginin tamamı devredilmemektedir.
 - *İran Modeli:* Ulusal menfaatlerini koruyan İran, **104'ü SCIE ve 32'si SSCI indeksli olmak üzere kendi ulusal yayın ekosistemini** kurmuş; akademisyenlerine stratejik erişim sağlayarak bilgiyi ülke sınırları içinde kontrol altına almayı başarmıştır.
- *Stratejik Politika:* Türkiye, YÖK ve TÜBİTAK/ULAKBİM bünyesinde uluslararası geçerliliğe sahip, şeffaf ve yüksek nitelikli bir ulusal indeksli dergi ekosistemi kurarak akademik yükseltmelerde temel bir parametre haline getirmelidir.

4.2. Yapay Zeka Çağında Akademik Etik ve Sınav Sistemleri

Yapay zekâ araçlarının tez yazımı, makale üretimi ve doçentlik jüri değerlendirme raporlarında kontrolsüz kullanımı, akademik niteliksizleşmeyi artırmıştır. Doçentlik süreçlerinde sözlü sınavın kaldırılması neticesinde niteliksiz makale ("junk paper") enflasyonu yaşanmış; ÜAK doçentlik onay oranlarının %90'nın üzerinde ulaşmasıyla akademik derinlikten yoksun kişilerin unvan alabilmesine yol açmıştır. **Jüri üyelerinin dahi değerlendirme raporlarını yapay zekâyâ yazdırabildiği** bir sistemde radikal şeffaflık zorunludur.

Nitelikli akademik yükseltme için önerilen **YÖK/Jüri Tabanlı Şeffaf Puanlama Sistemi** adımları:

1. Dergi indekslerine (Q1, Q2 vb.) dayalı şablonlaşmış ve otomatik puanlama anlayışının terk edilerek, içeriğin niteliğini ve özgünlüğünü esas alan bir değerlendirme modeline geçilmesi.
2. Değerlendirmeyi yapan jüri üyelerinin isimlerinin ve detaylı gerekçeli raporlarının kamuoyuna ve adaya açık biçimde sistemde yayımlanarak jüri sorumluluğunun tesis edilmesi.
3. Jüri üyelerinin makalenin bilimsel katma değerine göre interaktif puan vermesi (örneğin, 5 jürinin bağımsız puanlarının ortalaması alınarak yayın puanının hesaplanması).
4. Yapay zekâ ile üretilmiş sahte metinlerin ve sipariş yayınların tespit edilerek akademik unvan gaspının önlenmesi.
5. Doçentlik payesi öncesinde adayın literatür hakimiyetini, metodolojik yetkinliğini ve ifade kabiliyetini doğrudan ölçecek **sözlü sınav mekanizmasının** mevzuata derhal yeniden dahil edilmesi.

4.3. Sosyal Bilimler - Teknik Bilimler Ayrımı ve Sosyal Teknopark İhtiyacı

Sosyal bilimlerin (felsefe, hukuk, ilahiyat vb.) uluslararası yayın mecralarının darlığı nedeniyle "Araştırma Üniversitesi" parametrelerinde cezalandırıldığı ve haksızlığa uğradığı görülmektedir. Fen ve mühendislik bilimlerine sunulan Teknopark ve Ar-Ge teşviklerinin sosyal bilimlere tanınmaması büyük bir eksiklik. Toplumsal, hukuki, sosyolojik ve kültürel kriz alanlarına bilimsel çözümler üretecek **"Sosyal Teknopark"** yapılarının güçlendirilerek toplum ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak işlev hale getirilmeli.

5. AKADEMİK YÖNETİM, BÜROKRASI VE ÖZLÜK HAKLARI

5.1. Rektörlük Yönetim Yapısı, Keyfilik ve Mobbing

Üniversitelerde akademik ve kadro yetkilerinin rektörlük makamında toplanması, senatoların rektör iradesine tabi vesayet kurullarına dönüşmesine yol açabilmektedir. Yönetimdeki tekelleşme keyfiliği; akademisyenlere yönelik 9-5 mesai takibi, kart/imza basma dayatması, haftalık 10 saatlik zorunlu lisans ders yükünü doldurma baskısı ve uzmanlık alanı dışındaki ilgisiz

derslerin verdirilmesi gibi, akademik özgürlüğü yok eden idari mobbing süreçleri olarak işlemektedir.

5.2. Kadro Atama Süreçleri ve "Kişiyi Özel İlan" Sorunu

- Açılan ilanların genel ve objektif şartlar yerine, hedeflenen tek bir kişiyi tarif eden "özel şartlarla" yayımlanması,
- Kurum içindeki nitelikli akademisyenlerin yükselme hakkının idarecilerin keyfi tutumlarıyla engellenmesi, akademiye olan güveni sarsmaktadır.
- **Çözüm:** Akademik yükseltme şartlarını tamamlayan kurum içi öğretim üyelerinin kadro ataması idarenin takdirine bırakılmaksızın, kriterlerin sağlanmasıyla birlikte hak temelli ve otomatik bir akışla gerçekleştirilmelidir.

5.3. Akademisyenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu ve Özlük Hakları

Akademik personelin reel gelir kayıpları, kamu hiyerarşisi ve muadili kariyer meslekleri (yargı, mülki idare, TSK, sivil havacılık) karşısında ciddi bir nispi yoksunluk ve statü erozyonu oluşturmuştur.

- **Somut Hukuk Kıyaslaması:** 20 yıllık bir hukuk/tıp profesörünün maaşı, kendi mezun ettiği ve henüz yeni uzman olmuş doktorun maaşının oldukça altındadır. Aynı kıdemdeki bir hâkim meslektaşı ise profesörün üzerinde maaş almaktadır.
- **Somut Mühendislik ve Havacılık Kıyaslaması:** Uçak Mühendisliği / Havacılık alanında ders veren kıdemli bir profesörün maaşı, kendi yetiştirdiği ve sektörde göreve başlayan bir kaptan pilotun veya mühendisin kazancının çok daha altında kalmaktadır.
- Bu ekonomik tablo, nitelikli insan kaynağının akademiden kaçışını hızlandırmakta ve akademisyenlik mesleğinin toplumda saygınlığını ortadan kaldırmaktadır.

6. SONUÇ VE STRATEJİK POLİTİKA ÖNERİLERİ

Rapor boyunca elde edilen veriler ve karar verici makamlara (YÖK, Cumhurbaşkanlığı Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Rektörlükler) sunulan stratejik eylem planı aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Politika Alanı	Mevcut Sorun / Risk	Stratejik Çözüm Önerisi
Lisans Eğitimi Süresi	• Tek tip 3 yıl zorlamasının mühendislik ve hukukta yetersizlik oluşturmaktadır.	• Disiplin bazlı esnek süre modeli uygulanmalıdır. • Sosyal bilimlerde müfredat arındırılarak 3 yıl; • Mühendislik, tasarım ve hukukta 4-5 yıllık yapı korunmalı veya Profesyonel Mühendislik/Yüksek Lisans ile entegre edilmelidir.
Mesleki Yetkinlik & İmza Yetkisi	• Mezuniyet sonrası 22-24 yaşındaki kişilerin doğrudan tam imza ve karar yetkisi alması (Ağır Ceza Hakimi, Proje Mühendisi vb.).	• Mühendislikte ABD örneğindeki 5 yıl süpervizör eşliğinde çalışma ve Profesyonel Mühendislik (PE) sınav şartı getirilmelidir. • Hukuk ve tıpta kademeli yetkilendirme ve usta-çırak denetimi zorunlu kılınmalıdır.

Yayın Politikası ve Veri Güvenliği	• Yabancı dergilere yüksek ücret (£3000/\$3000) ödenmesi. • Ham verilerin yurt dışına çıkarılmasıyla oluşan İstihbarî Güvenlik Riski.	• "Japonya ve İran Modelleri" incelenerek YÖK/TÜBİTAK bünyesinde ulusal indeksli dergi ekosistemi kurulmalıdır. • Stratejik verilerin yurt dışına aktarımı engellenerek Veri Egemenliği sağlanmalıdır.
Yapay Zeka ve Doçentlik Etiği	• Yapay zekâ ile tez, makale ve jüri raporu yazımı. • Doçentlikte sözlü sınavın olmaması nedeniyle çok sayıda adayın bu derecenin yeterince akademik derinliğe sahip olunmadan alınmasına yol açmıştır.	• "YÖK/Jüri Tabanlı Şeffaf Puanlama Sistemi" getirilmelidir. • Jüri isimleri, sınavın kameralı kayıt altına alınması ve gerekçeli raporları şeffafça yayımlanmalıdır. • Doçentlikte sözlü sınav mekanizması biran evvel geri getirilmelidir.
Yönetim ve Kadro Güvencesi	• Rektör merkezli vesayet yönetimi. • Kişiye özel ilanlar. • 9-5 mesai ve 10 saat ders mobbingi.	• Senatoların idari özerkliği güçlendirilmelidir. • Asgari yükseltme kriterlerini sağlayan kurum içi akademisyene hak temelli ve otomatik kadro yükseltme sağlanmalıdır. • Sosyal Teknoparklar işler hale getirilmeli.
Özlük Hakları ve Mali Durum	• Akademik maaşların erimesi. • Profesörlerin mezunlarından daha az maaş alması.	• Akademik maaş rejimi; yargı (hâkim/savcı), mülki idare (kaymakam) ve TSK muadili kariyer meslekleri seviyesine çıkarılarak özlük hakları iyileştirilmelidir.